
UDK 811.16'342.86
Izvorni znanstveni rad

Irena Sawicka
Sveučilište Nikole Kopernika u Torunju, Torunj
Poljska

IZ PROBLEMATIKE SANDHIJA

SAŽETAK

Promatranje sandhi veza u slavenskim jezicima dovodi nas do zaključka da se ti jezici razlikuju u svom pristupu sandhiju. Kao i kod naglaska i redukcije samoglasnika, u dijelu tih veza pravila se primjenjuju bez iznimke, dok su drugdje one osjetljivije na tempo govora i umetnute pauze. Ovaj se problem još nije istraživao, no čini se važnim budući da razlika uvjetuje različit pristup problemu: kao pravilu ili kao procesu fonetske proizvodnje, barem u nekim kontekstima. Sandhi je motivirana pojava u trenutku kad se pojavljuje, no s vremenom može izgubiti svoju izvornu motivaciju. Ovakav povijesni razvoj može biti odgovoran za različite poglede suvremenog slavenskog lingvističkog svijeta na sandhi veze, kao i za druge razlike u slavenskoj fonetici. Na primjer, u makedonskom sandhi se realizira kao živa progresivna asimilacija, dok u poljskom, na primjer, sandhi veze pripadaju kodu – pravila se primjenjuju bez iznimke čak i u polaganom govoru.

Ključne riječi: sandhi, slavenski jezik

Čini se da su pravila sandhija s obzirom na zvučnost-bezvučnost opstruenata u svim slavenskim jezicima dobro poznata. Taj zaključak ipak nije posve točan, a postavljeni problem otvara niz zanimljivih pitanja, na primjer:

1. Povijesna povezanost sandhija po zvučnosti s opozicijom napetosti suglasnika, u jezicima gdje imamo tip sandhija s ozvučavanjem ispred rezonanata, kao u južnoj Poljskoj, u Slovačkoj ili u donjolужиčkom jeziku.

2. Ponašanje opstruenata i sonanata u krajnjim i početnim suglasničkim skupovima u riječi u jezicima koji dopuštaju slogove s dva vrha sonornosti, kao što je npr. poljski.

Vrijedilo bi također preispitati one jezike čije norme dopuštaju dublete, ili gdje se dublete zapažaju i uz jednoznačna preskriptivna pravila, a naročito one koji imaju iznimna pravila sandhija. Takva pravila, koja se ne ponavljaju ni u jednom drugom slavenskom jeziku imaju ukrajinski i makedonski.

Za potrebe jednog većeg rada htjela sam provjeriti ponašanje suglasnika /v/ u uvjetima sandhija u makedonskom. To je trebala biti samo mala provjera, za svaki slučaj, na nevelikom jezičnom materijalu; ipak su njezini rezultati pokazali da je potrebno temeljito ispitati problem. Osim toga, postavilo se i pitanje o mjestu tih pravila u modelu jezika. Odgovor na ovo pitanje može biti bitan i za neke druge slavenske jezike, a ne tiče se samo pravila sandhija. Drugim riječima, izgleda da neka fonetska pravila, koja se u svim slavenskim jezicima opisuju na isti način, mogu biti lokalizirana na različitim razinama jezika.

Svuda, gdje suglasnik /v/ spada, i fonetski i distribucijski, u klasu opstruenata, nalazimo tragove bivšeg sonantskog karaktera toga glasa. Oni se obično manifestiraju kao opcije u realizaciji sandhija. Jedina je iznimka tu poljski jezik, gdje, doduše imamo i na primjer *twój* [tvoj] i [tfoj] ali izbor nije fakultativan - to je regionalna razlika.

U ostalim jezicima s opstruentnim [v], najviše odstupanja nalazimo u situaciji kada [v] stvara kontekst za ozvučavanje finalnog suglasnika, na primjer češko *jak vidiš* [jak vidiš] i [jag vidiš], bugarsko *свеж вятър* [svež v'atər] i [sveš v'atər], i dr. U skladu s preskriptivnom normom (Koneski, 1967) u makedonskom jeziku takvi se konteksti moraju izgovarati s ozvučavanjem finalnog opstruenta ispred inicijalnog v. Moje preliminarno ispitivanje (Sawicka, u tisku) pokazalo je da to nije norma u makedonskom. Riječi koje u pismu na kraju imaju zvučni opstruent izgovorene su u mom materijalu sa sačuvanom zvučnošću samo u 65% realizacija, dok se finalni bezvučni opstruent ozvučavao u 48 % realizacija ispred v. Finalni v u riječi također se nije ponašao prema normi, a znatna odstupanja zapažena su u položaju ispred inicijalnih rezonanata, gdje su moji informatori obično izgovarali [f] umjesto preskriptivnog [v] u ovom kontekstu. Ispred opstruenata i ispred stanke realizacija v bila slagala se s normom.

Budući da se pokazalo kako je u tom slučaju preskriptivna norma lažna, smatrala sam potrebnim provjeriti i realizaciju finalnih opstruenata ispred sonanata. U skladu s normom u tom kontekstu asimilacije se ne provode. U mom

materijalu u gotovo 60% realizacija riječi koje se u pismu završavaju zvučnim suglasnikom u tim kontekstima imale su na kraju bezvučni opstruent.

Iako su rezultati tog prethodnog istraživanja suprotni pravilima sandhija u makedonskom jeziku, ne smijem predložiti ništa novo dok se ne provedu opširna i temeljita ispitivanja. Ipak mogu dati nekoliko sugestija.

Kao prvo, moguća je regionalna diferencijacija sandhija u makedonskom, barem s dvije verzije 1. Kao u dosadašnjoj normi. 2. Kao u bugarskom. Moguća je i alternativna situacija kada su pravila sandhija jednostavno nestabilna, na što upućuju kolebanja i različita rješenja u jednog istog informatora.

Opazila sam da je realizacija asimilacije ili njezina odsutnost ovisila o tempu govora i o tomu je li u tekstu na danome mjestu izgovorena stanka ili ne. To bi značilo da imamo posla sa stvarnim sandhijem, dakle s fonetskim procesom, osjetljivim na promjenjive kontekstualne uvjete. Za razliku od makedonskog, u poljskom na primjer, pravila sandhija provode se beziznimno neovisno o tempu izgovora i pojavljivanju stanke. I u poljskom postoji margina gdje se javljaju dubletne realizacije, ali to je rijetko. To su situacije kada početni ili finalni slog riječi ima dva vrha, to znači da riječ počinje skupinom sonant + opstruent ili završava skupinom opstruent + sonant. U takvim kontekstima asimilacija se može ali ne mora provoditi preko sonanta – kao da ga tamo nema, npr. u *wiatr zachodni* [v'jatr zaxodni] ili [v'jadr zaxodni]. Obično finalni opstruenti u poljskom, kada stoje ispred početnih rezonata, redovno se obezvučavaju ili ozvučavaju (ovisi o tipu sandhija), neovisno o ostalim uvjetima konteksta, čak u sporom govoru. Takva situacija više nalikuje na fonološke alternacije, nego na živ proces koji bi bio motiviran posve fonetski.

U konfrontativnim radovima na takvu se razliku upozorava najčešće u slučaju mjesta leksikalnog, a također intonacijskog akcenta, koji mogu biti regulirani ili s fonetske površinske razine ili s razine fonološke, ovisno o tome da li je akcentat stabiliziran na određenom slogu ili na određenom morfemu, odnosno na određenom taktu ili određenom leksemu, ako je rečenica u pitanju. Ponekad se spominje mogućnost različite motivacije u slučaju vokalnih redukcija, koje se u ruskom, bjeloruskom, a i u bugarskom provode neovisno o tempu riječi, obično i u preciznom, sporom govoru, što bi moglo značiti da tu nemamo više posla s fonetskim redukcijama, da se tu ne radi o kombinatornom variranju glasova, nego o variranju morfema. Često čitam da akanje nije fonetska redukcija. To pokazuju i sve češća odstupanja od akanja u stranim riječima, a naročito u skupinama od dva samoglasnika.

Za razliku od istočnoslavenskih jezika, u slovenskom, kako mi se čini, stvarno postoji redukcija koja je čvrsto povezana s tempom izgovora. Što je brži govor to više redukcija čujemo i, kao drugo, gotovo svi samoglasnici reduciraju se na isti način – skraćuju se i gube boju do stupnja nule. Tamo gdje se gubljenje samoglasnika sustavno isključuje, imamo maksimalno centraliziran glas [ə], koji može biti rezultat redukcije, ali u mnogim kontekstima može se tretirati i kao nemotivirani glas, koji razbija neprihvatljivu suglasničku skupinu, na primjer u

riječi [jasəŋga] gdje je to očito, jer se [ə] ovdje ne javlja na mjestu reduciranog samoglasnika, nego na drugom mjestu u skupini.

Na kraju, želim zaključiti sljedeće:

- Kao prvo, pravila sandhija mogu biti "kodirana" na različitim jezičnim razinama, mogu spadati u fonološka pravila ili mogu biti od posve površinskog značenja. U slavenskim jezicima imamo posla s oba tipa sandhija.

- Kao drugo, neovisno o motivaciji, fonetskoj ili fonološkoj, utvrđena pravila sandhija za makedonski jezik nisu točna. Problem traži temeljno ispitivanje, koje može pokazati da se barem dio Makedonije služi sandhijem bugarskog tipa, što ne bi bilo čudno, jer je "normativan" sandhi izniman, unikalan na slavenskom tlu i mogao bi se razviti pod utjecajem srpskog jezika. S druge strane takva se fonetika javlja na širem području - isti tip sandhija s istim kolebanjima i mogućnostima postoji u albanskom na Kosovu. Te mogućnosti i kolebanja nisu, dakle, ili nisu jedino odraz različitih interferencija, nego su normalne pojave u posve fonetski motiviranom procesu. U jezicima u kojima je sandhi "kodiran" dublje, takva kolebanja nemaju mjesto. Tako je u poljskom, gdje postoje dva različita tipa sandhija (s ozvučavanjem i s obezvučavanjem ispred rezonanata) - oba se tipa provode veoma dosljedno.

Moguće je da su ovi zaključci važni i za hrvatski jezik, ili barem za Zagreb i okolicu, gdje se štokavski primjenjuje u kajkavskom području - to znači da na istom području imamo posla s dva različita tipa sandhija i ne bi bilo čudno da jedan utječe na drugi.

REFERENCIJE

- Конески, Б. (1967). *Граматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје
- Sawicka, I. (u tisku). Z problematyki sandhi w języku macedońskim.

Prilog

"Preskriptivni" tipovi sandhija u slavenskim jezicima (D – zvučni opstruent, T- bezvučni opstruent, R – rezonant).

"Prescriptive" types of sandhi in Slavic languages (D – voiced obstruent; T – voiceless obstruent; R – resonant)

Slova	T#D	D#D	D#T	T#T	D#R	T#R	T#	D#
Srpski Serbian	[TD]	[DD]	[DT]	[TT]	[DR]	[TR]	[T]	[D]
Hrvatski Croatian	[TD]	[DD]	[DT]	[TT]	[DR]	[TR]	[T]	[D]
Makedonski Macedonian	[DD]	[DD]	[TT]	[TT]	[DR]	[TR]	[T]	[T]
Bugarski Bulgarian	[DD]	[DD]	[TT]	[TT]	[TR]	[TR]	[T]	[T]
Ruski Russian	[DD]	[DD]	[TT]	[TT]	[TR]	[TR]	[T]	[T]
Bjeloruski Belarus	[DD]	[DD]	[TT]	[TT]	[TR]	[TR]	[T]	[T]
Sjeveroistočni Poljski NE Polish	[DD]	[DD]	[TT]	[TT]	[TR]	[TR]	[T]	[T]
Češki Czech	[DD]	[DD]	[TT]	[TT]	[TR]	[TR]	[T]	[T]
Gornjolužički Highsorbian	[DD]	[DD]	[TT]	[TT]	[TR]	[TR]	[T]	[T]
Donjolužički Lowsorbian	[DD]	[DD]	[TT]	[TT]	[DR]	[DR]	[T]	[T]
Jugozapadni Poljski SW Polish	[DD]	[DD]	[TT]	[TT]	[DR]	[DR]	[T]	[T]
Slovački Slovakian	[DD]	[DD]	[TT]	[TT]	[DR]	[DR]	[T]	[T]
Ukrajinski Ukrainian	[DD]	[DD]	[DT]	[TT]	[DR]	[TR]	[T]	[D]

Irena Sawicka
Nicolas Copernicus University, Toruń
Poland

ON THE PROBLEM OF SANDHI

SUMMARY

Observation of the sandhi phenomena in the Slavic languages leads to the conclusion that these languages differ in their treatment of sandhi. As in the case of the word stress or vowel reductions, part of them apply the rules without exception, others are more sensitive to the tempo of speech and actually inserted pauses. The problem has not been investigated yet, but it seems to be an important one, since the difference requires different treatment of the phenomenon: either as a rule, or as a productive phonetic process, at least with regard to certain contexts. Sandhi is a motivated phenomenon at the time when it arises; however with time it may lose its original motivation. Such a historical passage may be responsible for the contemporary diversification of the Slavic linguistic world with regard to sandhi, as well as other distributional properties of the Slavic phonetics. For example, in the Macedonian language sandhi seems to function as a live productive assimilation, whereas, for example in Polish, it belongs to the code – the rules of sandhi are applied without exceptions even in the slow speech.

Key words: sandhi, slavic languages
